

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-3.32>**Є. В. Тягнирядно**кандидатка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри мовної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ

НАУКОВА МОВНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА-ВИКЛАДАЧА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Авторка статті розкриває сутність поняття «культура» взагалі та «наукова мовна культура» зокрема. Визначає її роль у професійній діяльності юриста-викладача закладу вищої освіти, адже юридична діяльність (правоохоронна діяльність чи юридична) відрізняється від науково-педагогічної діяльності закладу вищої освіти. І, головне, від науково-педагогічних працівників вимагаються навички наукової праці, насамперед уміння швидко орієнтуватися в потоках інформації й будувати нові моделі – як пізнавальні, так і прагматичні. Водночас загострюється увага до мовної культури науково-педагогічних працівників.

Сьогодні культура виступає одним із фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання й налічує кілька сотень визначень та їхніх змістових рівнів. Культуру розглядають як історично конкретний феномен, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, як специфічний спосіб людської діяльності (правоохоронної, педагогічної, медичної тощо). Культуру варто розглядати як наскрізну характеристику всієї соціальної системи, вона є суттєвою ознакою суспільства загалом, соціальних, професійних і національних спільнот, групи людей та окремої людини.

Термін «культура української мови» має кілька визначень. Паралельно з терміном «культура української мови» вживають термін «культура мовлення». Ці терміни співвідносяться між собою, так само як мова (загальне) і мовлення (конкретне). Не менш важливими водночас є ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послуговування нормативною національною науковою мовою в усіх підстилях письмової та усної форм. Вони є складниками високої культури наукової мови, яку ми розуміємо як нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовно-комунікативної культури.

Отже, основні мовні засоби наукової мови спрямовані на інформування та пізнання й характеризуються значною кількістю наукової термінології, уживанням суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполук, наявністю дієслівних форм; значну роль відіграють дієприкметникові та дієприкметникові звороти, які додатково окреслюють дії, предмети та явища, переважанням різноманітних складних речень, стандартних виразів (кліше).

Ключові слова: культура, наукова мовна культура, юрист – науково-педагогічний працівник, юрист-викладач, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людської цивілізації посилює вимоги до наукової компетентності фахівців із вищою освітою. Вони повинні вміти творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в бурхливому потоці наукової інформації. Необхідність підвищення рівня наукової підготовки є характерною ознакою сьогодення і в галузі професійної педагогічної діяльності. Адже наукові дослідження – це джерело пошуку, що сприяє збагаченню теорії та практики освіти й забезпечує формування творчої індивідуальності науково-педагогічного працівника.

Для грамотної організації проєктів, побудови та реалізації нових технологій, інноваційних моделей науково-педагогічним працівникам потрібно володіти науковим стилем мислення, який охоплює такі необхідні в цьому випадку якості, як: системність, аналітичність, логічність, широта бачення проблем і можливих наслідків їх розв'язання. І, мабуть, головне – від науково-педагогічних працівників вимагаються нави-

чки наукової праці, насамперед уміння швидко орієнтуватися в потоках інформації й будувати нові моделі – як пізнавальні (наукові гіпотези), так і прагматичні (практичні). У динамічному сьогоденні значною стала роль методологічної культури науково-педагогічних працівників, адже така діяльність вимагає постійної копійткої розумової праці, умінь інтерпретувати концепції та теорії, творчого осмислення аналізованого матеріалу, прагнення до саморозвитку тощо. Водночас лавиноподібний розвиток науки загострює увагу до мовної культури науково-педагогічних працівників. Мовна якість наукової продукції суттєво впливає на її теоретичну та практичну цінність. Сучасний рівень наукової мовної культури засвідчує, що, на жаль, проблем більше, ніж позитивних процесів на цьому полі діяльності. Серед причин такого стану – недостатня мовно-комунікативна, стилістична компетентність, а іноді й нехтування цим аспектом – це й зумовлює актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слово «культура» має складну суто лінгвістичну історію. До сучасної європейської мови це слово безпосередньо або опосередковано прийшло з латини. Латинське слово *cultura*, зі свого боку, походить від латинського *colere*. Слово *colere* мало безліч значень: поклонятися, шанувати, плекати, населяти, обробляти, виховувати. Класичний спектр значень латинського слова *cultura* передається в сучасній українській мові словами «оброблення», «виховання», «створення», «формування», «розвиток», «шанування» [1, с. 182]. Загалом, найбільш рання історія слова *cultura* так чи інакше пов'язана з діями, намірами, ставленням людини до землі, рослин, тварин тощо.

Сьогодні під культурою розуміють сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом історії. Цей термін вживають також в інших значеннях, характеризуючи ступінь освіченості, виховання або визначення рівня досконалості тієї чи іншої галузі господарської або розумової діяльності. У термінологічному обігу за допомогою терміна «культура» характеризують стан розвитку суспільства певної держави, соціальної групи або окремої людини. У повсякденному житті широко вживають словосполучення на зразок «культура мови», «культура поведінки», «культура спілкування», що виражають ставлення людини до загальноновизнаних або сталих правил спілкування, до використання або збереження тих чи інших соціальних цінностей [1; 2].

У «Філософському енциклопедичному словнику» культуру визначено як «специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, виражений у продуктах матеріальної й духовної праці, у системі соціальних норм та інститутів, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою і до самих себе» [2, с. 292]. Семен Гончаренко розглядає дефініцію понять «культура» й «культура мови» [1, с. 182].

Отже, сьогодні культура виступає одним із фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання й налічує кілька сотень визначень і їхніх змістових рівнів. Культуру розглядають як історично конкретний феномен, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, як специфічний спосіб людської діяльності (правоохоронної, педагогічної, медичної тощо). Культуру варто розглядати як наскрізну характеристику всієї соціальної системи, вона є суттєвою ознакою суспільства загалом, соціальних, професійних і національних спільнот, групи людей та окремої людини.

В умовах перехідного періоду нашого суспільства й держави, що супроводжується нестійкістю економічного, політичного та духовного життя народу, саме юристи, як носії високих етичних принципів, на думку О. Бандурки, повинні стати зразком у виконанні своїх професійних функцій.

Сьогодні дається взнаки домінування в міжнародному науковому просторі англійської мови як глобальної наукової мови (85–90 % досліджень у світі). Це значною мірою перешкоджає розвитку національних наукових мов. Зокрема, мовні огріхи трапляються під час калькування дієприслівників із російської мови, наприклад: уживають «підводити підсумки», тоді як правильно «підсумовувати»; «наслідуючи приклад» замість «беручи за приклад» тощо. На важливості переконливого наукового слова наголошує низка дослідників (О. Семенов, Л. Мацько, Л. Кравець, Н. Бабіч, О. Баженова, С. Єрмоленко, А. Коваль, О. Сербенська, В. Русанівський, Н. Милованов, М. Пантелюк та інші).

Наприклад, О. Семенов визначає, що для ефективної наукової діяльності не досить мати глибокі спеціальні знання, досконало володіти методологією наукової творчості, уміннями здобувати, аналізувати, систематизувати наукові факти [3, с. 6]. Не менш важливими водночас є ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послуговування нормативною національною науковою мовою в усіх формах: письмовій та усній. Вони є складниками високої культури наукової мови. Водночас науковиця визначає, що культура наукової мови охоплює низку аспектів: нормативний, комунікативний та етичний [3, с. 6].

Термін «культура української мови» має кілька визначень. Узагальнену його характеристику подають сучасні лінгвісти Л. Мацько і Л. Кравець. Вони вважають, що культура мови – це мовознавча наука, яка на основі даних лексики, фонетики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови [4]. Паралельно з терміном «культура української мови» вживають термін «культура мовлення». Особливостями культури мовлення вчені (Г. Винокур, Є. Єрмоленко та інші) вважають правильність, вправність, мовну майстерність, стилістичне чуття слова, доречність застосування варіантних мовних форм [5]. Ці терміни співвідносяться між собою, так само як мова (загальне) і мовлення (конкретне). Сучасна мовознавиця А. Коваль наголошує на різних планах діяльності: для культури мовлення – інструктивно-регулятивний, а для культури мови характерний об'єктивно-історичний план або програма діяльності [6]. Не менш важливими водночас ж ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послуговування нормативною національною науковою мовою в усіх підстилях письмової та усної форм. Вони є складниками високої культури наукової мови, яку ми розуміємо як нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовно-комунікативної культури.

Мета статті – розкрити сутність і значення наукової мовної культури юристів-викладачів,

аспірантів – майбутніх науково-педагогічних працівників у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування того, як виявляються і змінюються аспекти наукової мовної культури юриста – науково-педагогічного працівника, ми у процесі розгляду навчальної дисципліни «Українська наукова мова», яка викладалася аспірантам, провели діагностику рівня наукової мовної культури, яка охоплювала нормативний, комунікативний, етичний аспекти. Діагностикою було охоплено аспіранти (ад'юнкти) (очної та заочної форм навчання) за спеціальністю «Право».

Метою діагностувального експерименту було виявлення емпіричних фактів, що свідчать про стан мовної культури в аспірантів, які вже мають юридичну вищу освіту, працювали за фахом (правоохоронна діяльність, юридична) і є аспірантами та викладачами закладу вищої освіти.

Аналіз результатів показав, що серед аспірантів уміють застосовувати в науковому мовленні літературні норми до 10 % респондентів за спеціальністю «Право»; дотримуватись мовної культури й поваги під час спілкування, тактовності та норм поведінки – до 40 % респондентів за спеціальністю «Право» і до 20 % респондентів за спеціальністю «Правоохоронна діяльність». На запитання щодо розуміння дефініції понять «культура» та «наукова мовна культура» тільки 50 % респондентів дали відповідь повно або частково, а 50 % респондентів залишили запитання без відповіді.

Отже, наші дослідження дають підстави визначити, що у професійній лексиці науково-педагогічних працівників найпоширеніші такі лексичні помилки:

– порушення акцентуаційних норм: фаховий (а не фаховий), текстовий (а не текстівий), феномен (а не феномен), одноразовий (а не одноразовий);

– невміння розрізняти плеоназми – слова з однаковим чи близьким значенням: розповісти свою автобіографію (перша частина «авто» означає свій, мій, тому треба вживати «Моя біографія» або «Автобіографія»), травень місяць (травень – це і є місяць), сьогоднішній день (сьогодні), адреса місця проживання (адреса або місце проживання), моя власна думка (моя думка або власна думка), прихована таємниця (таємниця);

– вживання суржику: на протязі року (потрібно упродовж, протягом); учбовий рік (навчальний рік); піднімати проблему (порушувати проблему); приймати рішучих заходів (вжити суворих заходів); підводити підсумки (підбивати підсумки); заложник (заручник) тощо;

– невміння враховувати стилістичне (емоційне) забарвлення слова (фрази) в контексті. Особливо

багато помилок припускається під час перекладу з російської мови слів, що мають кілька варіантів перекладу. Певна увага приділяється популярному сьогодні комп'ютерному перекладу, який досить часто подає неточний вибір слова. Наприклад: «ваш проєкт самий цікавий» замість «найцікавіший», «я рахую, що ви праві», а треба «я вважаю, що ви маєте рацію». Російське слово «отвлекать», «отвлекаться» калькують як «відволікати», а правильно буде «відвертати увагу», «відвертатися», «відхилитися». А слово «відволікати» вживається тільки в прямому значенні й утворюється від слова «волокити», тобто тягнути щось, волочити по землі;

– серед відступів від літературних норм на рівні лексики впадають в око передусім незначесні, невмотивовані русизми: «безнаказний» замість «безкарний»; «безопарний» замість «безпечний»; «виновник» замість «винуватець».

Одержані результати дали можливість виявити рівні прояву наукової мовної культури наших респондентів і спрямувати роботу на виховання в аспірантів чуття слова, вироблення мовного смаку, отримання нових знань, спрямованих на формування наукової мовної культури науково-педагогічних працівників. Для того щоб аспірант – майбутній науково-педагогічний працівник міг ефективно працювати в закладі вищої освіти, він повинен не тільки чудово знати свій предмет, досконало володіти методикою викладання, але знати й враховувати у своїй повсякденній діяльності психолого-педагогічні основи навчального процесу, особливості окремих форм і методів навчання, усвідомити сучасну освітню та виховну ситуацію, побачити нові стратегічні орієнтири, оволодіти методикою організації та проведення дослідно-пошукової експериментальної роботи, в опрацюванні й впровадженні педагогічних інновацій та деякі відомості психолого-педагогічного характеру, які корисно знати кожному науково-педагогічному працівникові закладу вищої освіти. Творити, шукати, експериментувати, постійно оновлювати зміст і методи роботи щодо формування особистості фахівця є тепер не тільки правом, а й обов'язком викладача. Будь-який сучасний викладач – науково-педагогічний працівник закладу вищої освіти, який себе поважає, прямо чи побіжно, безпосередньо чи опосередковано, так чи інакше бере участь в експериментах. Ось чому знання й уміння організувати та провести експеримент набувають особливого значення та вимагають від викладача величезної відповідальності та бездоганної компетентності, професіоналізму.

Висновки і пропозиції. Роль науки в житті закладу вищої освіти за останні десятиліття надзвичайно зросла. Водночас загострюється увага й до наукової мовної культури викладача як основи його професійної діяльності, як невіддільного

складника професійної компетентності. Аналіз стану проблеми на практиці дав нам можливість виявити рівень наукової мовної культури аспірантів, юристів-викладачів, розробити й подати програму, враховуючи розвиток і виховування мовного смаку, мовного чуття, критичного ставлення до ненормативної вимови, лексики (особливо фахівцям правоохоронної діяльності), формування мовної культури взагалі та наукової зокрема. Отже, формувати функцію впливу з метою переконання студентів, курсантів у правильності своєї позиції, аргументованого доказу (наведення фактів, які підтверджують істинність пояснення і думки).

Подальшого дослідження потребує проблема розгляду і вивчення культури наукового тексту та культури усного наукового мовлення аспірантами та юристами-викладачами як майбутніми науково-педагогічними працівниками.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев и др. Москва : Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
3. Семенов О.М. Культура наукової української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
5. Ермоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 267 с.
6. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. Київ, 1970. 306 с.

Tiahnyriadno Ye. Scientific language culture of the lawyer-teacher in the professional work of the institution of higher education

The essence of the concept of “culture” in general and “scientific language culture” and its role in the professional activity of a law-lecturer in a higher educational establishment are revealed directly in the article. Since legal activity or law enforcement activity differs from scientific and pedagogical activity, scientific and pedagogical specialists are required to have scientific work skills, first of all, the ability to quickly navigate information flows and build new models – both cognitive and pragmatic. Simultaneously attention is paid to the language culture of scientific and pedagogical specialists.

Today, culture is one of the fundamental concepts of socio-humanitarian cognition and has several hundred definitions and their content levels. Culture is considered as a historically specific phenomenon, as a set of material and mental values created by mankind, as a specific way of human activity (law enforcement, pedagogical, medical, etc.). Culture should be considered as a cross-cutting characteristic of the entire social system, it is an essential feature of society as a whole, social, professional and national communities, groups of people and individuals.

The term “culture of the Ukrainian language” has several definitions. In parallel with the term “culture of the Ukrainian language”, the term “culture of speech” is used. These terms relate to each other in the same way as language (general) and speech (specific). Equally important, however, is a thorough linguistic and communicative training, free use of the normative national scientific language in all substyles of written and oral forms. They are components of a high culture of scientific language, which we understand as the normative use of scientific language in oral and written, dialogical and monologue forms, a high level of linguistic and communicative culture.

Thus, the main linguistic means of scientific language are aimed at informing and cognition and are characterized by a significant amount of scientific terminology, the use of purely scientific phraseology, set terminological phrases, the presence of verb forms; a significant role is played by adverbial and adjective inversions, which additionally outline actions, objects and phenomena, the predominance of various complex sentences, standard expressions (clichés).

Key words: *culture, scientific language culture, law-scientific pedagogical specialists, law-lecturer, higher educational establishment.*